

Régi textíliák a Csiki Székely Múzeum gyűjteményében

A textilnemű mindig nagybecsű darabja volt a hagyományos háztartásnak. Előállítására a nők munkakörébe tartozott, akik a mezei munka szüneteiben, a háztartási teendők mellett fontak-szötttek-varrtak, mindennemű textílfélét előállítottak, amire a családnak szüksége volt: az öltözet-darabokat és a lakásbelső textíliáit.

A szöttések-varrottások a női hozomány, a kelengye, majd az új háztartás értékes és értékelt darabjai lettek. Nemcsak használati darabok, de a lakásbelső díszei is voltak, és anyáról leányra öröklődtek. Ezt bizonyítják részben a peresfernum-, vagy hozománylevelek, valamint a peres levelek, pereskedések, melyekben nemegyszer fordulnak elő textilneműk mint az öröklés tárgyai. Így az 1642-ből való peres levélben¹ Gál Jánosné Erzsébet, Boeskor István és Boeskor György csikszentgyörgyi lakosokkal pereskedvén egy ládáról is említést tesz, melyben: "Egi kerekas parna hej es egi vereses szeliu lepedő, egi gyolcs engi, egi fel sedet vereses katrinca" van, s melyek "szule ania-me volt (...) anak felete egi szuld semu posto szok-niat es egi darakal 2 parna asaj. Az megkivanom teöletek meg anak felette".

Közdetben a köznép lakásbelsőit szegényes, vagy kevés textília díszíti², s csak az emberi élet sorsforduló ünnepein, vagy vallásos ünnepekkor kerültek használatba. Ezek az ünnepi textíliákon jelennek meg a díszítmények, majd a lakás füsttelenné válása után a mindennapi darabokon is elszaporodtak.

A díszítés maga történhetett szövés, vagy varrás útján. Ezt a kevés számú frott adatunk is igazolja, ezek a felhasznált anyagokra és olykor tech-

nikákra is utalnak. Legyen erre példa a csíkköz-mási plébánia 1600-as évekből való Regestruma.³

1686-ból:

"Egy gyapot kendő veressel kekre szöt ket vegen

Egy kis keszkenő veres selyemmel szeget környös körül 8 him rajta"

1691-ből:

"Egy vereses kek gyapot fonallal szot kender lepedő

Egy abrosz kek feitövel

Egy vereses kek feitovel varot elo ruha gyolcz"

A lázárfalvi kápolnához bejött javak között olvashatjuk, ugyanott, 1691-ből:

"Egy házi vászon feier abrosz egyik szelye feier varrásos kender ket vege feier varrásos kek feitös

Egy feier lepedő három szély ot feier varrás rajta

Egy hosszu kender kendő ket vege feier varrásos kek feitös

Egy feier lepedő három szély ot feier varrás rajta

Egy ket szely lepedő keskeny feier varrásu az egyik szelye

Egy három szély lepedő szellyes feier varrásu az egyik szellye"

A csiki székelység századunk elejéig megőrizte az önálló gazdálkodást s ennek keretében a házi textíliapart, de a régi csiki textíliára vonatkozóan általában is az említett kevésszámú levéltári forrásra és datált tárgyra (főleg e századi és kevés műtszázadi darab) hagyakozhatunk. Szakirodalma sem nyújt teljes képet annak megállapításában, milyen is lehetett a csiki lakásbelső textília?

Csikban a szövés technikák a leginkább kifejezettek. A hímzés technikák közül ismertek a régies öltés- és varrástípusok. Így a kutatók által megállapított⁴ régi hímzéstípusok közül az összevarrások mentén kialakult díszítőöltések, az csipke hatású "kötések"⁵ a szálhúzásos technikák közül az aszúrozás; a szálszámolás technikák közül a gyimesi csángók "fonáján való varrása" (melyet csak inghímeken alkalmaznak) és a keresztaszemes varrás a legelterjedtebbek. Ez utóbbi főként a re-

neszansz mintáit mutatja, mely Erdély-szerzte nagy hatással volt a népi hímzéstechnikára, s annak mintakincsére.⁶

Az úrihímzés öltésmódjait ritkábban találjuk meg, bár mintakincsese, hatással volt az erdélyi népi hímzéstechnikára.⁷ A laposöltés csak egyes öltözék-darabokon jelenik meg, a szűsmunkákon, a női mellényen és főkötőn, valamint kötényen, melyek úgy tűnik, újabbnak ítélték.

Előfordulásuk gyakorisága alapján a fém-szállal varrt szabadrajzú motívumok kevésbé terjedtek el a köznépi körében. Részben talán azért, mert ez túl drága lehetett, másrészt túl díszesnek hatott az egyszerű környezetben. Az egyszerűség a székely néplélek belső szemléletéből fakad, amelyben nyilván belejátszottak az erkölcsi normák és az egyház tanításai is. Ez szolgálhat magyarázatul a székely népviselet egyszerűségére, a lakásbelső textíliák mértéktartó díszítésére és színezésére is.

A szabadparaszti gazdaságok és a kisnemesi lakásbelső díszítményei nem sokban különböztek egymástól. Feltételezhető, hogy a díszesebb textilnemű csak a módosabb lakásokban, valamint az ajándéknak/adományok szánt textíliák között fordulhatott elő. Így az egyházi textíliák között, melyek javarésze "istenfélő emberek" adományaként került a plébánia tulajdonába. Az említett csikozmási plébánia Regestruma⁸ figyelemreméltó e tekintetben:

"Anno 1685 die 12 aprilis

Item adott ugyan Tekentes Apor István uram (de Al-Torja) egy öreg fátyol keszkenőt négy öreg arany iszkofiummal⁹ varrott virág vagyon a négy szegletin...

Anno eodem tekentes nemzetes Torna Janosne adot

Egy hosszú gyolcz abroszt melynek szelyen torok varrás különféle selyemmel

Egy kehelyre való gyolcz velum varrot selyemmel es islogos.¹⁰ Jezus neve a közepin...

Item pater Stephanus Lakatos anno eodem adott a kozmási templomba

Egy fekete varrásu islogos keszkenőt kehelyre valót...

Felyul megirt szakadozott abroszból kinek vége arannyal varrott ujjlag doznalt öreg abrosz"

Majd a továbbiakban:

"Következnek templombeli egyetmasok melyeket egyszer is masszor is attanak istenfő emberek

Három viragra varot iszkofiumos keszkenő
Öt virágra varrot iszkofiumos keszkenő
feketes

Veres zöld sárga feitővel varrot kopot kendő

Egy gyolcz hosszú kendo iszkofiumos veres selyemmel virágokra varrot környös körül a szélye"

1686-ban:

"Egy fátyol kis keszkeno szkofiummal varrot a két vége öt-öt kiseded rendű virágra

Egy három szely lepedő kötéses a közepin az egyik szelye czipkes kötéses

Egy zöld selyemmel varrot skofiumos keszkenő gyolcz öt him rajta

Egy tiszta zöld selyemmel varrot kis keszkeno szkofiumos. Tekentes es Nagos Vesseleni Palne aszszonyom att négy virág rajta."

1690-ben:

"Egy három szely kender lepedo reczes csillag formara egyik vege rostos

Substaciumba valo keszkenők egyike viragos vont arannyal varrot

Mas szakadozott gyolcz abrosz ket vege arannyal varrot

Egy szakadozott feier kötésű vászon abrosz

Egy szakadozott selyemmel töltöt gyolcz abrosz"

1691-ből:

"Az 1690 esztendőbeli Romlás után bejött templombeli egyetmasokról. Regestrum ab anno 1691.

Egy kehelyre való torok varrásu velum különféle selyemmel a negy szelyin kek pantlikaval galantos a negy szegin kek czipke

Egy nagy szely kender lepedő egyik szelye veres feitovel szedet

Egy gyolcz lepedő ket szely czipke az egyik vege

Egy három szely kender vékony lepedő az egyik vége reites a szélye"

Ugyanott olvasható:

“A Méltóságos Groff Apor István uram
ÖNaga adot a kozmasi ecclesiara

Item ket kehelyre valo velumot viragokra
varrottak az egyik gyolcz. B. Aszszony kepe rajta
ki varrva. A másik fátyol. Sz. Andras kepe raita ki
varrva. Recze perem környös körül mindeniken.
Islogos.”

Végezetül 1758-ból:

“Oltár takaró kekel öltögetett

Egy feier paraszt poszolat

Egy feier hosszú poszolat

Egy fejtővel öltögetett párna”

A fenti adalékok korántsem szolgálhatnak
teljes képet arra, hogy milyen is lehetett a köznép
lakástextíliája, de első szemrevételel látható, hogy
a gazdagabb díszítményű főúri származású textí-
liafélék mellett egyszerűbb, kenderből, lenből
készült, feltételezhetően köznépi származású var-
rottasok is előfordulnak benne igen szép számban.
Ezek közül általánosabb a fehér, valamint a “veres,
vereses” és kék “fejtővel” azaz pamutszállal ki-
varrt, amit a szövésnél is használtak. Igen gyakran
jegyzik meg, hogy a vászon széle kötéses, azaz
varrt, csipke hatású összevarrás, “tüzött csipke”,
amivel a széleket rögzítették egymáshoz.

A fenti regestrum igen sok, díszesen,
aranyzállal, “iskofium, szkofium, skofium”-szál-
lal varrt dísztextilfélék sorol fel, melyek gyakran
“isloggal” ellátottak, azaz ma használt szóval “flit-
teresek”. Ez ismételtén arra mutat, hogy a külön-
leges alkalomra és helyre készült textíliákon al-
kalmazták a drága anyagokat.

Összegezősképpen a fenti példák alapján
elmondhatjuk, hogy a finomabb, mivesebb meg-
munkálású, díszes textílneműk keveredtek az
egyszerű, durvább alapanyagú textílekkel de mind-
két fajta egyaránt használatban volt. A dísztextília
különleges alkalomra és helyre készülhetett (így a
templomokba), és a módosabbak háztartásában
fordult elő.

Az egyszerűbb, vászon (kender, len, gya-
pot) alapanyagú textílfélék köznépi (szabadparasz-
ti, kismemesi) származásúak lehetnek, elkülönül-
nek a szöttesek és varrottasok. Ezek inkább piros,
illetve kék díszítményűek. A múzeumi
gyűjteményekben előforduló textílfélék nagy több-
sége is ezt mutatja.

Az egyházi textilek között előforduló fe-
hér, ritkábban fekete színű varrások valószínűleg
csak egyházi ünnepeken (házszenteléskor, halál-
esetkor) kerültek használatba, ahogyan a jelenkori
analog példák mutatják.

Jelen dolgozatban a Csíki Székely
Múzeum gyűjteményéből négy, régi hímzéssel ki-
varrt textíliát mutatunk be, melyeknek hímzőölté-
sei, anyaguk, díszítményük egyaránt figyelem-
reméltó: két párnavéget, egy lepedő-darabot, és egy
évszámos lepedő-véget.

A két párnavégen a díszes összevarrásnak,
a “kötés”-nek nagyon szép és ritka mintáját lát-
hatjuk. Mindkét textília a másodszeri használatra
való alkalmazás példáját mutatja, amikor a már
elrongyolódott textíliát más használati, vagy
díszdarabbá alakítják át, ami ismételtén a textí-
lnemű értékes voltára utal. Itt mindkettőt kis-
párnává, díszpárnává alakították, ami már polgári
ízlésre vall. A második párnavég fémszállal,
“skofiummal” varrott úgyszintén a harmadikként
bemutatott lepedődarab, amelynek szabadrajzú
díszítménye a reneszánsz típusú úríhímzések felé
mutat. Mindhárom textília a Csíki Székely
Múzeum első gyűjtéseiből származik. Eredetükről
sajnos semmilyen adat nem áll rendelkezésünkre,
de feltételezhetően a század első felében gyűjtöt-
ték. Keletkezésük a múlt századra datálható. A
negyedik darab évszámos, 1848-ból. Többfajta
varrásmódot és motívumot szemlélhetünk meg raj-
ta, közérdeklődésre számíthat.

Az első párnavég díszítményét a minta-
könyvek¹¹ “régí székely” mintának, Malonyai
Dezső¹² parajdi mintaként említi. Alapanyaga len-
és gyapotvászon, házilag szőtt. Keresztzsemmel
varrott, egymás után ismétlődő félminták, alul apró
virágindás mesterke zárja. Ezután az összevarrás
következik, a minta a második szélen tükörkép-
ben megismétlődik. Vastag pamutszállal, fejtővel
varrott, piros és fekete színű lehetett, mára szürkére
fakult. Az összevarrás fonala szintén vastagszállú
pamut, öltése farkasfogas, többször egymás mellé
öltött, amit aztán hurkolással rögzítettek. Rend-
kívüli szép, csipkeszerű hatást ad, így a funkció-
nalitásán kívül díszíti is az anyagot. Ez az öltés-
tis a kutatók¹³ szerint az egész magyararkta
területen ismert volt, s még az ország három részre

való tagolódása előtt közismert kellett, hogy legyen ahhoz, hogy ilyen széles körben elterjedhessen. A párnavegről semmi adat nem áll rendelkezésünkre, sem begyűjtési helyéről, sem készítőjéről. A múzeum első gyűjtéseiből származik, datálása a múlt századra tehető. Teljes nagysága 52x30 cm, mintanagyság 6,5 cm, az összevarrása 4 cm. Leltárszáma 178.

A második párnavég díszítménye szintén reneszánsz hatást mutat. Középtengelyes, kosárkából kinövő stilizált virágbokor, melynek tengelye az anyag hosszában fekszik, szélén stilizált virágokból álló mesterke, amely megismétlődik az összevarrás mentén, ellenkező elrendezésben. Alapanyaga ugyancsak len- és gyapotvászon, vastag, házi szövésű. Az összevarrás fonala szintén vastag gyapotszál, farkasfogasan egymás mellé öltögetett, majd hurkolt. Az előző kézimunkával azonos összevarrás feltételezhetően egyazon kéz munkájára vall. A minta virágai fémszállal, aranyszállal varrottak, amit sárga selyemcérnával, leöltéssel rögzítettek, és körbe-körbe haladnak. A minta szélei keresztzszemmel, fekete pamutfonallal varrottak. A tér kitöltésére foltokban rózsaszín, bordó, zöld színt használtak, szintén keresztzszemmel. A mesterke varrása azonos, közepén skofium, szegélye fekete. A minta jellege az úrihímzés felé mutat. A darab hossza 52x31 cm, a minta nagysága 10 cm, a szélmintae 2,5 cm, az összevarrás 4 cm. Leltárszáma 177.

A következő textília lepedődarab, anyaga finom gyolcs. Díszítménye szabadrajzú, reneszánsz virágindás, madaras. Hímzése szálánvarrott és laposöltés, aranyszállal és halvány lila selyemcérnával. Motívuma, hímzéstechnikája az úrihímzések sorába utalja. Szélein aszúros és horgolt farkasfogas összevarrás van. Datálása a századvégre-századelőre tehető. Az első gyűjtésekből származik, erről sem tudunk több adatot. Nagysága 75x46 cm, mintanagysága 29 cm. Leltárszáma 165.

Az évszámos lepedődarabot 1987-ben a külföldre telepedő Kraus Eduard adományozta a múzeumnak. A textíliát anyai dédanyjától örökölte, aki gyergyói volt, és Máriaának hívták. A család másik ága rozsnyói szász család.

A lepedődarab felirata "A J 1848 SM". A lepedő három szélből készülhetett, a harmadik

szél hiányzik. Alapanyaga kender és gyapotszál. Díszítménye reneszánsz egytengelyű virágtöves motívum, amely a fejtől való részen és az anyag hosszában halad. Három motívum és három öltéstípus érvényesül benne. Legfelül vízszintes kereszttek és sormadarak váltakoznak, piros pamutfonallal varrt keresztzszemes öltéssel. Fölötte és alatta átlósan elrendezett kereszttek, ez piros-kék fonallal varrt és kissé kiütközik a mintából. A harmadik minta a tulajdonképpeni alapmotívum, ez húzódik végig a fejtől való részen és a darab hosszában. Stilizált levél- és virágtő (gránátalma) váltakozó ritmusban követi egymást. Alul szálánvarrott csikra támaszkodik, ugyanígy varrottak a tengelyt képező szárok, maga a minta keresztzszemes, a mintát záró szárok és kacsok láncöltéssel készültek. Ez piros (elégé kopott) fonallal varrott. A motívum megismétlődik az összevarrás mentén, a második szélén. Alatta újból sormadarak kezdődnek, de mintha a varrás abbamaradt volna, kopás, fésülés, vagy bontás nyoma nem látszik. A két szél között szakadozott gépi szövésű csipke van. Feltételezhető, hogy eredetileg itt is kézi, varrt csipke lehetett, mint az itt-ott megmaradt fonalvégek a második szél szélén sejtetik, ezt cserélhették ki gépi csipkére.

Felmerülhet a gondolat, hogy e kézimunka szász eredetű lenne, mégis a motívumkincs, az öltésmódja a magyar népművészet sajátossága is, így elfogadható gyergyói eredetűnek. Betűtípusa is magyarnak mutatkozik. Mérete: 210x145 cm. Az alapmotívum nagysága 11x10 cm. Leltárszáma 1975.

A bemutatott textíliák a Csiki Székely Múzeum legrégebb gyűjtéseiből származó régi mintakincset és hímzéstípusokat hordozó darabok. Rendkívüli szép és ritka motívumaikkal a csiki-gyergyói textilnemük gazdagságát bizonyítják.

Jegyzetek

1. Allami Levéltár, Csikszereda, Csikszék iratai, 27/7/1641. Protocollumok.
2. K. Csillery Klára: A magyar népi lakáskultúra kezdetei, Akadémiai Kiadó, Bp. 1982.
3. Protocollum Remum Disersarium memoratu dignarium. A csikozmási plebánia Regestruma, kézirat, Csikozmás.
4. Domanovszky György: A magyar nép díszítőművészete I., Akadémiai Kiadó, Bp. 1981.

5. K. Csilléry Klára: A kötés (tűzött csipke) Magyarországon, *Etnographia*, 102/1-2., Bp. 1991
6. Balogh Jolán: A népművészet és a történelmi stílusok, *Néprajzi Értesítő*, Bp. 1967
7. Domanovszky György, i. m.
8. A csikközösi plébánia Regestruma, Csikközmas
9. Skofium (iskofium, iszkofium) himzésre szolgáló arany- vagy ezüstszál, ill. ilyen szálakkal átszőtt szövETFajta. Régi magyar öltözködés, *Magvető Könyvkiadó*, Bp. 1988.
10. Islog (slog, eslog). Aranyból, ezüstből vagy rézből készített apró, ovális fémlemezkek amelyet ruhára, ingre, párták stb. varrtak díszítésként, himzésként. Kerek változatát mai szóhasználatban "flitternek" nevezzük. Régi magyar öltözködés, *Magvető kiadó*, Bp., 1988
11. Szabó Botár Erzsébet - Bíró Katalin. Lovétei szedetttesek. Népi alkotások és művészeti totemgöszgölgölm irányító központja, Hargita megye, é. n.
12. Malonyai Dezső. A magyar nép művészete II., Franklin Társulat, Bp. 1909
13. K. Csilléry Klára: A kötés (tűzött csipke) Magyarországon, *Etnographia*, 102/1-2., Bp. 1991

the folk art in the area of Ciuc (Harghita County), especially to those adomed by seam. Gathering evidence from old inventories (the Inventory Register of the Parish in Cozmeni in the 17th century) there also turn to light fabrics and seams of peasants, besides the more requisite "noble" ones, embroidered with metallic thread. The paper presents three fabrics from the collection of the museum, having rare motives and old techniques of seaming in crosses and fully or of combining the two with the "noble" seaming techniques, with metallic thread, with different techniques (in crosses; on the thread, and chain-crossed dated back 1848. These are very rare motives or hardly known till nowadays, the aim of this paper being that of presenting them.

Textile vechi în colecția Muzeului Secuiesc al Ciucului

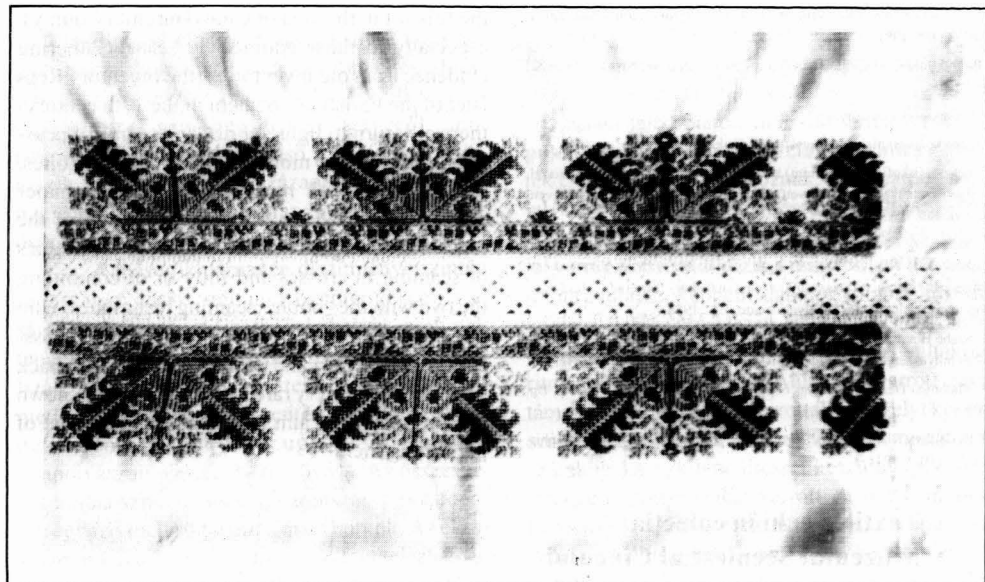
(Rezumat)

În introducerea lucrării tratează tipurile de ornamentare ale textilelor cunoscute în arta populară din zona Ciucului, în special cele ornamentate prin cusături. Documentându-se din inventare vechi (Registrul de inventar al Parohiei din Cozmeni din anii 1600) se evidențiază existența țesăturilor și cusăturilor țărănești pe lângă cusăturile mai fine, "boierești", brodate cu fire metalice. Lucrarea prezintă trei textile din colecția muzeului, care au motive rare și tehnici vechi ale cusutului în cruci și cusutului în plin, sau îmbinarea acestora cu tehnici ale cusutului "boieresc", cu fire metalice, și care se datează de la sfârșitul sec. al. XIX-lea; și un cearceaf cusut cu diferite tehnici (în cruci, pe fir și în punct de lănișor), datat din 1848. Aceste motive sunt rare sau necunoscute până în prezent.

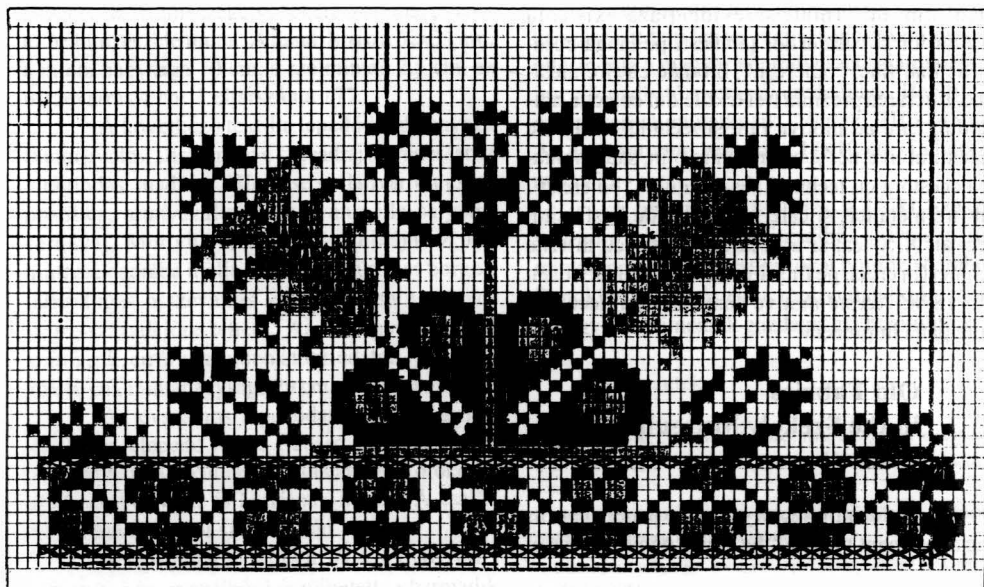
Old Fabrics in the Székely Museum of Csik

(Abstract)

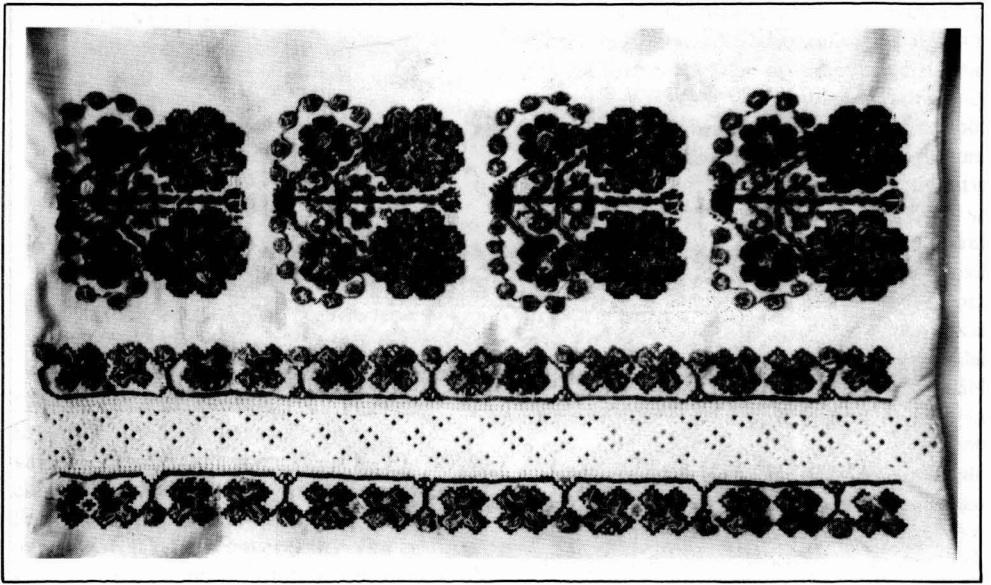
In the introductory part the paper presents the adomment types of the well-known fabrics of

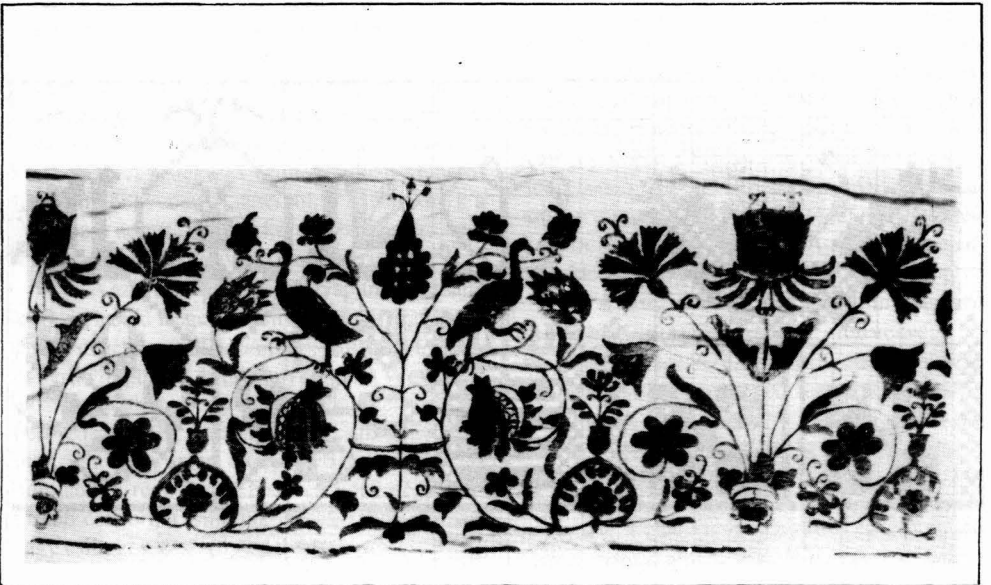
1. ábra Párnavég, 19. sz. 1.sz.178

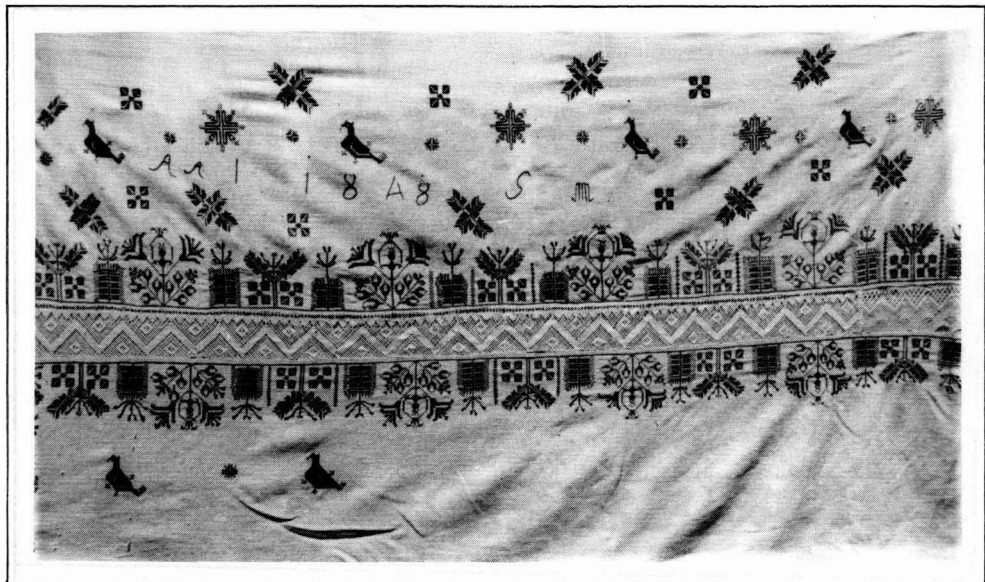
2. ábra A párnavég motívuma.

3. ábra Párnavég, 19. sz. l.sz. 177.

4. ábra Lepedődarab, 19-20. sz. eleje l.sz., 165.

5. ábra Évszámos lepedő 1848-ból, l.sz. 1975.

